

İngiliz Güvenlik ve Dış Politikasında Kıbrıs (1945-1974)

Cihat Göktepe*

Tuba Ünlü Bilgiç**

Öz

İngiltere'nin Kıbrıs politikasının başta stratejik olmak üzere siyasi, ekonomik ve hatta sosyo-psikolojik unsurları vardır. Bu unsurlar da ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeydeki şartlardan etkilenmiştir. Bu çerçevede İngiltere'nin Kıbrıs siyaseti ülkenin güvenlik ve dış politikası ile savunma doktrinine paralel dönemsel değişiklikler göstermiştir. Kıbrıs, İngiltere'nin Orta Doğu'da 'büyük devlet' olarak kalıcılığını sağlama çabaları bağlamında bir dönem askeri ve siyasi açıdan vazgeçilmez addedilmiştir. Ancak Süveyş Krizi sonrası ortaya çıkan şartlar Ada'nın bütününde hâkimiyet sağlama gerekliliğini ortadan kaldırmış, bağımsızlığın yolunu açmıştır. 1960 sonrası dönemde ise Kıbrıs siyaseti diğer iki garantör ülke ve artık bölgenin yeni hâkimi olan ABD ile ortak çıkarların belirlediği ilişkiler ve güç dengesi zemininde şekillenmiştir.

Anahtar Kelimeler

İngiltere, Kıbrıs, İngiliz dış politikası, İngiliz güvenlik politikası, 1963 krizi, 1974 krizi

Giriş

II. Dünya Savaşı'ndan sonra İngiliz devlet aygıtının en önemli görevi, bürokrasinin başı Sir William Armstrong'un dile getirdiği gibi, İmparatorluğun "düşüşünü düzgün bir şekilde idare edebilmek" (Aktaran Pham 2010: 1) idi. Gerçekten de ülke "1945-1974 yılları arasında büyük devletlerin en zayıfı statüsünden orta büyüklükte devlet konumuna" geçiş yap-

* Prof. Dr., Uluslararası Antalya Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü – Antalya / Türkiye
cihat.goktepe@antalya.edu.tr

** Yrd. Doç. Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü – Ankara / Türkiye
tuba@metu.edu.tr

mıştır (Bartlett 1977: 328). İmparatorluğun yaşadığı güç kaybı hükümetlerin dış politika hırsları ile elde mevcut kaynaklar arasında gittikçe büyüyen bir uçurum yaratmış; bu da güvenlik ve dış politikası ile savunma doktrininin dönem dönem gözden geçirilmesine neden olmuştur. İngiltere'nin Kıbrıs siyaseti de bu çerçevede değişiklikler göstermiştir.

Londra'nın Kıbrıs politikası esasen stratejik temellere dayansa da (Göktepe 2003, Mallinson 2005) Ada'ya verilen değer İngilizlerin Orta Doğu'da kendilerine biçtikleri büyük devlet rolüyle doğrudan bağlantılıdır. İngiltere'nin bu değişimi nasıl algıladığı Kıbrıs'a atfedilen önemi de etkilemiştir.

Kıbrıs'ın İngiltere'nin genel sömürgelerden çekilme politikası çerçevesinde değerlendirilmesi yanıltıcı olabilir, çünkü nihayetinde Kıbrıs, konuya müdahil olan diğer aktörlerin niteliği sebebiyle, farklılık göstermektedir. Ayrıca İngiltere'nin Kıbrıs siyaseti iç politikada sıklıkla eleştirilmiştir. Bu nedenlerle, İngiltere'nin 1945-1974 arasındaki Kıbrıs siyasetini genel olarak Orta Doğu'ya yönelik dış politika ve güvenlik stratejisi çerçevesinde inceleyecek olan bu makale, konuyu çeşitli düzeylerde ele almayı amaçlamaktadır. Londra'daki karar alma sürecine ilaveten İngiliz politikalarını etkileyen bölgesel olaylar ve dinamiklerin yanısıra Sovyet yayılmacılığında duyulan korkunun şekillendirdiği uluslararası ortamın da etkisi (Birdwood 1959: 132) göz önünde bulundurulacaktır. Türkiye'de Kıbrıs konusunda yapılan çalışmaların büyük çoğunluğu meseleyi Türk dış politikası bağlamında değerlendirdiği için İngiltere'nin konuya yaklaşımını yukarıdaki çerçevede tahlil eden bu makalenin Kıbrıs sorunu hakkındaki literatüre katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

1870-1950 Atıl Ada

İngiltere 1878'de Kıbrıs'ın yönetimini ele geçirdi. Çünkü dönemin Başbakanı Disraeli'nin de ifade ettiği gibi İngiltere, Osmanlı topraklarını güneye doğru genişlemeye çalışan Ruslara karşı korumak ve dolayısıyla Yakın Doğu'ya ve Hindistan'a giden yolların güvenliğini sağlamak amacıyla bölgeye hâlihazırda elinde tuttuğu Malta'dan daha yakın bir üsse ihtiyaç duymuştu (Hunt 1982: 239-243).¹ Ancak Ada'nın askeri değeri kısa süre içinde sorgulanmaya başlandı.

Hammadde ve kaynak açısından pek de zengin sayılmayan ve önemli bir endüstrisi bulunmayan Kıbrıs, boyutları giderek büyüyen savaş gemilerini barındıracak derin deniz limanlarına da sahip değildi. Bu sebeple, 1882'de Mısır alınınca İskenderiye gibi bir rakip karşısında Londra'nın gözündeki askeri ve stratejik önemini hızla kaybetti. Bu tarihten sonra İngiltere'nin

temel hedefi Ada'nın bölgede etkili olabilecek düşman bir devletin eline geçmesini engellemek olacaktı (Markides 2006: 25).

İngiliz yönetimi *enosis* (Yunanistan'la birleşme) isteyen Kıbrıs Rumları tarafından yeni bir fırsat olarak görülmüştür. İngilizler ise Kıbrıs'ın tam egemenliğini ellerinde bulunduramamalarını gerekçe göstererek, *enosis* talebinin muhatabı olmadıklarını iddia etmişlerdir (Johnson 2000: 114). Ancak Türkiye'nin 1923 Lozan Anlaşması ile Ada'daki egemenlik hakkından vazgeçmesinin ve Ada'nın 1925 yılında Kraliyet Sömürgesi ilan edilmesinin ardından İngiltere bu mazereti kaybetmiştir. Londra 1931 isyanı sırasında dahi tutumunu koruyarak *enosis* reddetmiştir. Makarios başpiskopos olunca nihayetinde *enosis* sağlayacak şekilde Kıbrıs'a kendi geleceğini tayin hakkı sağlanması konusunda oldukça aktif bir politika başlatmıştır. Bir yanda Yunanistan'ı bir yanda Rumları harekete geçirmeye çalışan Makarios, 1950 yılında kilisenin öncülüğünde düzenlenen ve Rumların %95 çoğunlukla *enosis* destekledikleri referandumdan da güç almıştır. Ancak Başpiskopos bu dönemde hâlâ İngiliz yardımına muhtaç olan Yunanistan'dan istediği desteği bulamamıştır. İşçi Partisi hükümeti de sosyal politikalarla desteklediği bir bekle-gör stratejisi izlemeyi tercih etmiştir (Rousou 2001: 44-48).

İngilizler yetmiş yıllık dönem zarfında askeri açıdan işlevsiz (Holland 1998, Rousou 2001) olarak değerlendirdikleri, iki dünya savaşı sırasında dahi faydalanma ihtiyacı hissetmedikleri Ada'yı, daha 1880'lerden itibaren birkaç kez çeşitli siyasi çıkarlar karşılığında pazarlık kozu olarak kullanarak Yunanistan'a devretmeyi düşünmüşlerdir (Gürel 1984). Ancak bu teşebbüs ya değerlendirme aşamasında kalmış ya da 1915 örneğinde olduğu gibi Yunanistan tarafından reddedilmiştir. Genel olarak bakıldığında ise, Ada'ya çok büyük önem atfetmemekle beraber, 1945'e kadar İngiltere'nin *enosis*e veya Kıbrıs'ın bağımsızlığına, başka güçlü bir devletin eline geçmemesi amacıyla, karşı olduğu görülür. II. Dünya Savaşı'nın bitmesiyle bu politika daha belirginleşecektir.

Sömürgeler Bakanlığı geleneksel politikası çerçevesinde bir koloninin daha elden çıkmasına karşı olsa da (Hatzivassiliou 2009: 1151) Kıbrıs'ın durumu diğer sömürge topraklarından farklı idi. Bu kez Türkiye ve Yunanistan gibi iki müttefik ülke de konuya dâhil olduğu için Dışişleri Bakanlığı siyasi sorunlara gebe olduğunu düşündüğü Ada'nın İngiliz stratejisi açısından önemini sorguluyordu (Corum 2008: 101). Bu sebeple Genelkurmay Başkanlığı'na görüş sorulmuştur. Başkanlık Komitesi 1950 tarihli raporunda Kıbrıs üzerindeki tam egemenliğin korunmasının özellikle ülkenin Orta Doğu'daki genel güvenlik stratejisi çerçevesinde temel bir gereklilik

olduğunu vurgulamıştır (Assos 2011: 118). Bu görüş 1950'li yılların sonuna kadar geçerliliğini koruyacak olan Kıbrıs politikasının temelini oluşturmuştur. Bu bağlamda, Kıbrıs'ın 1950'lerin başında kazandığı önem birkaç faktörle açıklanabilir. Birincisi, Orta Doğu'daki bölgesel gelişmeler çerçevesinde değişen İngiliz askeri ve siyasi politikasıdır. Devereux (1989: 327) o döneme değin denizaşırı İngiliz İmparatorluğu'nun belkemiğini teşkil eden Hindistan'ın rolünün 1947 yılı itibarıyla Orta Doğu'ya geçtiğini yazar. Gerçekten de İşçi Partisi hükümeti ve özellikle Dışişleri Bakanı Ernest Bevin, Orta Doğu'ya özel önem atfetmiştir. İngilizler Orta Doğu'da nüfuzlarını devam ettirebilme stratejilerini Süveyş ve Filistin'deki askeri tesis ve üsler üzerine kurmuşlardı (Rousou 2001: 24-26). 1948 yılında İngiltere'nin Filistin'den çekilmesiyle birlikte İngiliz askerleri Kıbrıs'ta konuşlandırılmış ve Ada'nın 70 yıl önceki rolü tekrar hatırlanmıştır: Bölgenin Rus (ancak bu kez komünist) yayılmacılığına karşı korunması.

İkincisi, hava savunma sanayiindeki teknolojik ilerleme ve İngiltere'nin nükleer güç haline gelmesi, nükleer silahlarla donatılacak Kraliyet Hava Kuvvetleri (*Royal Air Force - RAF*) uçaklarının Londra'nın güvenlik stratejisinin temel taşlarından biri olmasına yol açmıştır (Stoddart 2009: 17). Askeri yetkililer RAF üssü için Orta Doğu'yu en uygun bölge olarak değerlendiriyorlardı. Ancak bölgede, özellikle de İngiltere'nin Orta Doğu'daki varlığının en önemli merkezi Mısır'da, gittikçe yayılan İngiliz karşıtlığı bu stratejinin başarı şansını düşürüyordu. Öte yandan bahse konu teknolojik gelişmeler sonucu büyük donanmalara olan bağımlılığın nispeten azalması, yıllarca limanlarının işlevsizliği yüzünden stratejik açıdan yetersiz görünen Kıbrıs'ın önemini artırdı. RAF da Ada'yı Sovyet coğrafyası ve Orta Doğu'ya ulaşım açısından bombardıman uçaklarının yerleştirilebileceği uygun bir yer olarak belirledi (Hatzivassiliou 2009: 1147-1148).

Böylelikle 1950'ler başlarken önemi İngiltere açısından zaten artmış olan Kıbrıs on yılın ilk yarısında vuku bulan çeşitli gelişmeler nedeniyle İngiliz algısında daha da değer kazanmıştır. Bu gelişmelerin ilki ve en önemlisi Süveyş Kanalı'nın kaybedilmesidir.

1950-1957: Stratejik Gerekliklik

Filistin'in elden çıkmasının ardından Mısır'da gittikçe yükselen İngiliz karşıtlığı Londra'nın bazı bölge ülkeleri ile çok taraflı anlaşmalar yoluyla güvenlik ağı oluşturmak gibi yeni bir strateji izlemesine yol açtı. Bu çerçevede İngiltere öncelikle Mısır merkezli bir Orta Doğu Savunma Örgütü (MEDO) kurulması için uğraşmış ancak başarı sağlayamamıştır. Sonuçta, 1954 yılında Orta Doğu Komutanlığı (MEC) Karargâhı Kahire'den Kıbrıs'a taşınmıştır.

1950'lerin ortalarına doğru Orta Doğu'da iyice nüfuz kaybeden İngiltere ABD ile işbirliği halinde hareket etmek zorunluluğu ile karşılaşmıştır. İsrail'in kurulması, 1948 Arap-İsrail Savaşı ve 1953 yılında Eisenhower yönetiminin işbaşına gelmesi sonrası Orta Doğu'ya olan ilgisi artan ABD (Persson 1998) bölgeye daha fazla müdahil olmaya başlamış ve Orta Doğu savunması için 'Kuzey Kuşağı' (*Northern Tier*) projesini geliştirmişti. Nitekim İngiltere de bu çerçevede kurulan Bağdat Paketi/CENTO'da yer almıştır. Önceki dönemde sadece Mısır'a alternatif olarak görülen (Rousou 2001: 49-50) Kıbrıs artık Bağdat Paketi çerçevesinde, aşağıda da açıklanacağı gibi, hem İngiltere'nin bölge çıkarları hem de Pakt kapsamındaki yükümlülükleri açısından 'elzem' olarak değerlendirilmeye başlanmıştır (Hatzivassiliou 2009: 1165).

Ayrıca Süveyş Üs Anlaşması'na göre İngiltere'nin savaş durumunda Süveyş Kanalı'nı kullanabilmesi için Süveyş yakınlarında bir bölgede asker bulundurmaya veya harekât noktası olarak kullanabileceği bir üsse ihtiyacı vardı. Kıbrıs her ne kadar askeri altyapı ve tesis açısından son derece yetersiz görülse de bölgede İngiltere'nin hâkimiyetinde kalan ve bu görevi ifa edebilecek son alternatif toprak parçası idi. Bu amaçla Ağustos 1954'de Ağrotur'da (*Akrotiri*) RAF hava üssü inşaatına başlandı. Yaklaşık 5,5 milyon sterlin harcanan üs için sonraki on yıllık dönemde 30 milyon sterlin bütçe ayrıldı (Rousou 2001: 61-65). Muhtelif askeri tesislerin yanısıra Ada'ya Süveyş'ten transfer edilen radar ve dinleme istasyonları da yerleştirildi (Mallinson 2009: 739).

Ancak Kıbrıs'ın İngiliz savunma stratejisi açısından değerini koruyabilmesi için en önemli koşul, Mısır'daki tecrübeye binaen, düşman bir yerel yönetim/halk engeline takılmadan asker ikame edilebilmesi idi. Bu yüzden askeri yetkililer üslerin güvenliği için Ada'da İngiliz hâkimiyetinin devamını zorunluluk olarak değerlendirmişlerdir (Rousou 2001: 60). Bu şartlar altında, Sömürgeler Bakanı Henry Hopkinson tarafından 28 Temmuz 1954 tarihinde Avam Kamara'sında yapılan açıklama (Hansard 1) ile Kıbrıs'a kendi geleceğini tayin hakkı verilmemesi kararı 'asla pozisyonu' olarak bilinen resmi İngiliz politikası haline gelmiştir.

Kıbrıs konusunda ortaya konan bu kesin tavrın bir sebebinin de dönemin iç politika dengeleri olduğu ileri sürülebilir. 1951 yılında Muhafazakâr Parti'nin iktidara gelmesi ile birlikte sömürgeci politikalar daha da az sorgulanır olmuştu (Corum 2008: 88). Hatta Mısır'dan çekilmek zorunda kalan hükümet sadece muhalefetin değil Muhafazakâr Parti'nin sağ kancasına mensup (Süveyş Asileri diye anılan) bir grup parlamenterin de tepkisi ile karşılaşmıştır (Holland 1998: 37-38). Bu ortamda Churchill ve Eden

hükümetlerinin bölgede başka bir sömürgeyi daha kaybediyor durumuna düşmek istemedikleri anlaşılmaktadır.

Bir diğer gerekçe olarak, bir kısım tarihçi İngiltere'nin Orta Doğu'daki ekonomik çıkarlarına işaret ederler. Bazıları Başbakan Eden'in, Kıbrıs'taki İngiliz birliklerinin İngiltere'ye Orta Doğu'dan gerçekleşen petrol akışına zarar gelmemesini de temin ettiklerini ifadeyle, bu düzenlemenin bozulması durumunda ülkede işsizlik ve açlık olacağını dile getirdiği 1956 tarihli Norwich konuşmasına atfen, enerji kaynaklarının İngiliz siyaseti üzerindeki belirleyici etkisine dikkat çekerler (İrkıçatal 2012, Constandinos 2009a: 22). Diğerleri ise bunun sadece Londra'nın Ada'yı kaybetmemek için sürdürdüğü kavgada halkı yanına çekmek üzere kullanılan siyasi bir argüman olduğunu ileri sürerler (Hatzivassiliou 2009: 1153).

Ayrıca askeri gerekliliğin ve ekonomik çıkarların ötesinde, en önemli gerekçelerden biri İngiltere'nin uluslararası konumu ile ilgili idi. Kıbrıs'taki İngiliz varlığı ülkenin Akdeniz ve Orta Doğu'daki politik gücünün ve itibarının göstergesi olarak kabul ediliyordu (Devereux 1989: 327). Bu nedenle bölgeden tamamen çekilmek İngiltere'nin büyük devlet statüsünü kaybettiğinin ilanı anlamına gelecekti (Corum 2008).

Ada'nın İngiltere'nin Orta Doğu güvenlik stratejisi çerçevesinde özellikle önem kazandığı ve Londra'nın Kıbrıs üzerindeki egemenliğinden vazgeçmeyeceğini açıkladığı bu dönemde Rum silahlı örgütü EOKA (*Ethniki Organosis Kyprion Agoniston*) İngilizleri Ada'dan atmayı ve enosisi amaçlayan tedhiş kampanyasını başlatmıştır.

Göreve başladığı ilk aylarda “enosis İngilizlere karşı bir hareket değil” diyen Vali Sir Robert Armitage ve ekibi EOKA saldırısını 1 Nisan şakası sanacak kadar hazırlıksız yakalanmışlardır (Baker 1998: 134). Londra, olaylar başlayınca kadar, halkın genelinin İngiliz idaresinden hoşnut olduğunu düşünüyordu. İngilizler sorunu anlamaya çalıştıklarında halkın kendi gelecekleri hakkında yeterince söz sahibi olamadıkları için rahatsızlık duyduğunu görmüşler ancak enosisin bu soruna çözüm getirmeyeceğine tam tersi, İngiltere kadar demokratik ve zengin olmayan Yunanistan ile birleşmenin Kıbrıslılar için mantıklı bir alternatif olmadığına inanmışlardı (Durrell 2007: 147, Home 1960: 198-199). Kıbrıslı Rumların da, açıkça dile getirmekten çekinseler de bu gerçeğin farkında olduğunu iddia ediyor; buna kanıt olarak da Kıbrıs'tan göç edenlerin Yunanistan yerine İngiltere'ye yerleşmesini gösteriyorlardı (Luke 1965: 176). İngiliz yetkililerin enosis hareketinin boyutlarını yeterince iyi kavrayamamasının bir diğer sebebinin de Rumların İngiliz algısında geleneksel olarak işgal ettikleri

konum olduğu düşünülebilir. Kıbrıs 19. yüzyıl İngiliz romantizminde Afrodit'in, Othello'nun ve Aslan Yürekli Richard'ın ülkesi olarak yer etmiştir. Zaten İngiliz yönetimine karşı Orta Doğu'da ayaklanmalar sürerken, Hıristiyan ve iyi eğitilmiş Avrupalı bir halk olmaları hasebiyle şiddete ve suça eğilimli olmadıkları düşünülen Rumların, Arap ve Afrika halklarının aksine silahlı isyana yönelmeyeceklerine inanılıyordu (Corum 2008: 99-100).

Bu dönem zarfındaki İngiliz, daha doğrusu Başbakan Anthony Eden'in politikaları, bazı yorumcular tarafından Yunanlılara karşı önyargılı olup Türkleri gereğinden fazla kayırdığı iddiasıyla eleştirilmiştir. 1955 yılında Churchill'in halefi olarak göreve başlayan Eden, sorunu Rumlardan ziyade Türk ve Yunan hükümetleri ile görüşmeler yürütmek suretiyle çözmeyi tercih ediyor; bunu da bölgede İngiltere'nin en önemli müttefiki olarak gördüğü Türkiye'nin güvenini zedelemekten, bir türlü ikna edemedikleri Makarios yerine Yunan hükümetine, Kıbrıs'ta ileride kendi geleceğini tayin hakkını tamamen ortadan kaldırmayacak şekilde İngiliz yönetimi altında sınırlı bir kendi kendine yönetim seçeneğini kabul ettirerek gerçekleştireceğini düşünüyordu (Eden 1960: 402-413).

Gerçekten de Mısır merkezli geleneksel Orta Doğu savunma politikası çöken İngiltere yeni Orta Doğu stratejisini Bağdat Paketi üzerine kurmak zorunda kalınca bunun dolaylı etkisi ironik bir şekilde bir yanda Kıbrıs'ın diğer yanda da Türkiye'nin Londra açısından önem kazanması olmuştur. Bu yüzden bu dönemde Londra'nın Orta Doğu'daki son nüfuz kapısı olan Bağdat Paketi'ne zarar gelmesini engellemek amacıyla en azından Kıbrıs konusunda Türkleri karşısına alacak politikalar izlememeye özen gösterdiği söylenebilir (Rousou 2001: 79).

Bazı yazarlar bu gelişmeye paralel olarak Yunanistan'ın İngilizlerin gözünde değer kaybettiğini yazarlar. İngiltere ve şahsen Başbakan Eden Mısır Devlet Başkanı Nasır ile şiddetli bir çekişme içinde iken, Atina'nın Nasır yanlısı bir tutum izlemesi (Hatzivassiliou 2009: 1158) ve Kıbrıs'ta yaşanan olaylar yüzünden ikili ilişkilerde zaten bozulma başlamıştı. Yunanistan'ın Mısır'daki Rum-Ortodoksları korumak adına Süveyş Krizi sırasında takındığı İngiliz aleyhtarı tutum, Londra'da İngiltere'nin gelecekte müdahil olacağı muhtemel bir Orta Doğu krizi sırasında Atina'nın Arap yanlısı politika izleyerek Kıbrıs'taki üslerin kullanılmasına bile izin vermeyebileceği endişesini yaratmıştı (Hatzivassiliou 2009: 1154-1156). Böylece Eden hükümeti bölgesel ve uluslararası şartlar nedeniyle 'güvenilir' bir ortak olarak Türkiye'ye yaklaşırken Yunanistan'dan uzaklaşıyordu.

Kıbrıs sorunu çetrefil bir hal aldıkça Londra, Eden'in politikası doğrultusunda, soruna iki ülkeyi bir araya getirerek bir çözüm bulma çabasına yöneldi. 1955 yılında Londra'da düzenlenen Üçlü Konferans'ı başlatırken İngiltere'nin çok çeşitli siyasi hesapları vardı. Her ne kadar bu aşamada Kıbrıs sorununun uluslararası toplumdaki yansımaları İngiliz hükümetinin itibarına zarar vermeye başladıysa da İngiltere Kıbrıs'ın son dönemde yukarıda anlatılan sebeplerle artan stratejik önemi, EOKA terörizmine yenik düştükleri gibi bir imaj çizmeme isteği (Hatzivassiliou 2009: 1153, 1158), bir sömürgeyi daha kaybetmenin içerideki siyasi faturası ve Türkleri gücendirmeme endişesi gibi nedenlerle enosis uzak duruyordu. Bazı yazarlar Eden'in Türkleri kullanarak Makyavelist böl ve yönet taktiği² izlemeyi amaçladığını iddia etseler de Eden, Ankara ve Atina'yı da soruna dâhil etme politikasının, enosis talebinin Türkler tarafından asla kabul edilemeyeceğini ve bu sebeple de uygulanabilir olmadığını gözler önüne sermeyi amaçladığını yazar (Eden 1960: 400). Nitekim taraflar farklı taleplerinde ısrarcı olmuşlardır.

Londra Konferansı başarısızlıkla sonuçlanınca ve Vali Armitage EOKA karşısında başarı sağlayamayınca Londra politika değiştirmiş, İngiltere'nin en üst düzey askeri yetkilisi olan Mareşal Sir John Harding'i Ekim 1955'de Ada'ya vali olarak atamıştır. Bu atama Londra'nın terörizm olarak nitelediği sorunu öncelikle sert askeri önlemler kullanma yolu ile bastırma niyetinin bir göstergesi sayılabilir. Ancak Harding'in askeri stratejisi İngiliz hükümeti tarafından eş zamanlı olarak uygulanmaya konan ekonomik ve sosyal kalkınma paketini halkın gözünde gölgede bırakmış ve akim kalmasına sebep olmuştur (Woodhouse 1955: 11-12). İngilizler diğer bir politika değişikliği ile Rumlarla doğrudan müzakerelere başlamışlardır. Başarısızlıkla sonuçlanan ve sonradan Rumlar tarafından kaçırılmış büyük bir şans olarak görülen (Hatzivassiliou 2009: 1158) Harding-Makarios görüşmelerinin ardından, Vali Mart 1956'da Makarios'u Seyşel Adaları'na sürmüş ve askeri tedbirlere hız vererek EOKA'ya karşı mücadeleye girişmiştir.

Bu sırada, Londra bu kördüğümü açabilmek amacıyla yeni bir adım atmak zorunda kalmıştır. İngiliz hâkimiyeti altında Türklerin ve Rumların nispi temsil hakkına sahip olduğu bir kendi kendine yönetim öngören Radcliffe anayasası teklifi taraflara sunulmuştur. Eşzamanlı olarak 19 Aralık 1956 tarihinde Sömürgeler Bakanı Alan Lennox-Boyd Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmada, İngiliz hükümetinin ileride kendi geleceğini tayin prensibinin Kıbrıs'ta uygulanması hususunu değerlendirmeye alabileceğini ancak bu hakka Rumlar kadar Türklerin de sahip olduğunu ve dolayısıyla Ada'da

taksime gidilebileceğini açıklamıştır (Hansard 2). Açıklama Rum/Yunan tarafınca Türklerin desteğini kazanma ve Rumları korkutma stratejisi olarak yorumlanmış (Assos 2011: 113) ancak amaçladığı korkuyu yaratsa da anayasa teklifini kabul etmelerini sağlayamamıştır.

Esasında Süveyş Krizi sonrasında ve hatta Eden hükümetinin düştüğü 1957 yılına dek İngiltere'nin Kıbrıs'ta sadece sınırlı bir üs alanının değil tüm Ada'nın egemenliğini elde tutmak istediği söylenebilir. Bu durumun bir sebebi Ada'nın her tarafına yayılmış askeri tesislerin (Harita 1) belirli bir üs bölgesi alanına toplanmasının pratik olmamasıdır. Ancak esas belirleyici sebep İngilizlerin Süveyş tecrübesinden çıkarttıkları derstir. EOKA terörizminin Mısır'dakine benzer bir güvenlik sorunu yaratması ve pek de dost olmayan bir coğrafyada adacıklar şeklinde konuşlanmış üslerin güvenliğinin tehlikeye düşmesi korkusu belirgindir.

Harita 1. Kıbrıs'taki askeri üs ve tesisler. Kaynak: Oran 1965: 97

1957-1960: Koloniden Çekiliş

Ocak 1957'de Eden'in yerine başbakan olan Macmillan, Kıbrıs konusunda yeni bir sayfa açan kişi olarak bilinir. Macmillan dönemindeki politika değişikliğinin birkaç sebebi olduğu söylenebilir. Bunlardan en önemlisi 1956 Süveyş Krizi'nin İngiltere'nin hem askeri hem de politik öncelikleri üzerindeki etkisidir. İlk olarak Orta Doğu'da yaşanan itibar kaybı Kıbrıs'ın bölgede İngiliz iktidarını kurmayı kolaylaştıracak bir merkez olarak elde tutulması gerekliliğini ortadan kaldırmış ve İngiltere'nin bu coğrafyada

büyük devlet statüsünü korumaya yönelik çabalarını anlamsızlaştırmıştır (Corum 2008: 114). İkincisi, Süveyş Krizi Kıbrıs'ın stratejik değerinin de sorgulanmasına yol açmıştır. Harekât için Ada'ya sevk edilen birlikler EOKA ile çatışmak zorunda kalmış; askeri tesisler hasar gördükleri için gereğince kullanılamamışlardır (Grivas 2012: 131). Üçüncüsü, İngiltere'nin Orta Doğu'daki itibarı ciddi hasara uğramışken bölgede sömürge karşıtı başka bir halkla daha savaşıyor olması ülkenin uluslararası imajına zarar vermeye başlamıştır. Dördüncüsü, krizin iç politikaya etkisi Muhafazakâr Parti içerisinde sömürgelelere verilen tavizlere karşı çıkan parlamenterlerin siyasi güç kaybı olarak tezahür etmiştir. Bu sayede sömürgelelere bağımsızlık verilmesine direnen cephe etkisini kaybetmiştir. Öyle ki Lord Salisbury'nin Makarios'un sürgünden salıverilmesini protesto için istifası bile büyük bir olay yaratmamıştır (Macmillan 1971: 229). Beşincisi, İngiltere bozulan uluslararası imajını tamir etmenin yanısıra krizden zarar gören 'İngiliz-Amerikan özel ilişkisini' düzeltme çabası içine girmiştir. Hatzi-vassiliou (2009: 1160-1164) İngiltere'nin bu amaca Kıbrıs'ı kullanarak, üç NATO üyesini ilgilendiren bir problemin çözümüne katkıda bulunmak suretiyle ulaşmayı hedeflediğini iddia eder. Ancak bu yüzden bu tarihten sonra İngiltere'nin soruna ABD'nin desteklemediği bir çözüm getirme olasılığı oldukça azalmıştır.

Süveyş Krizi'nin asıl önemli etkisi İngiltere'nin büyük devlet olarak öz algısında ve dolayısıyla küresel stratejik rolünün sorgulanmasında kendini göstermiştir. Kriz sonrası Nisan 1957'de Savunma Bakanı Duncan Sandys imzasıyla yayınlanan Savunma Beyaz Kitabı'nın İngiliz stratejik planlamasına getirdiği değişiklikler yeni hükümetin Kıbrıs konusuna olan yaklaşımını da değiştirmiştir. Süveyş'in utancının ve yaşanmakta olan ekonomik darboğazın da etkisiyle savunma stratejisindeki İmparatorluk ve Orta Doğu vurgusu Avrupa'ya kaydırılmıştır. Ayrıca Mayıs 1957'de ilk hidrojen bombasının üretilmesinin ardından, yeni güvenlik politikası daha az maliyetli bir strateji olan nükleer silahların caydırıcılığı doktrinine dayandırılmıştır. Bunun sonucu olarak da büyük konvansiyonel kuvvetlerin azaltılarak yerine daha küçük ama daha donanımlı birlikler kurulması öngörülmüştür (Johnson 2000: 124). Yeni savunma politikasının bir başka önemli ayağını da İngiltere'nin NATO ve Bağdat Paktı gibi kolektif savunma teşkilatlarına olan yükümlülükleri oluşturuyordu (Slessor 1957: 556-557). Hükümet, Pakt'a en büyük katkısının nükleer silahlar olduğunu düşünüyordu. Ağrotur üssü 1956 yılı itibarıyla Orta Doğu'daki enler 'Birinci Sınıf' standartları haiz üs haline gelmişti (Rousou 2001: 73). Sandys'in raporu da bu nedenle Kıbrıs'ın Pakt çerçevesinde büyük önem taşıdığını vurguluyordu. Bu açıdan bir yandan Kıbrıs'taki hava üslerinin önemi ar-

tarken, diğer yandan da İngilizlerin Süveyş Krizi sırasında çıkarma birliklerini derin limanları bulunmaması sebebiyle Kıbrıs yerine Malta'dan sevk ve idare etmek zorunda kalmaları Ada'nın bütününe değil sadece hava üslerine ihtiyaç olduğu inancının yerleşmesine sebep olmuştu (Johnson 2000: 124).

Ayrıca küçülmesi öngörülen bir ordu ile Kıbrıs'taki sömürge savaşını sürdürmenin zorluğu da ortaya çıkmıştı. Devam eden şartlar altında Beyaz Kitap'ta öngörülen merkezi rezervin en az dörtte birinin EOKA ile mücadele için görevlendirilmesi gerekcekti (Hatzivassiliou 2009: 1161-1162). Bu açıdan EOKA terörizmi hükümetin fayda-zarar hesabında etkili olmuş; yukarıda açıklanan sebeplerle Londra'nın bu siyasi yükü taşıması için hayati bir gerekçe kalmamıştı. Harding'in (1958: 292-295) uyardığı gibi Ada'yı veya üsleri İngiltere açısından değerli kılacak minimum şartın Ada'da iç güvenliği sağlayacak kalıcı siyasi bir çözüm bulunması olduğu konusunda genel bir fikir birliği oluşmuştu.

Bu sebeplerle askerler her ne kadar 1954 yılındaki görüşlerini tekrarlayarak üslerin güvenliği için Ada'nın tamamına egemen olunması gerektiğini ileri sürseler de Macmillan hükümetinin karar alma sürecini etkileyememişlerdi (Hatzivassiliou 2009: 1164). Churchill ve Eden hükümetlerinden çok daha farklı siyasi ve askeri bir ortamla karşılaşan Macmillan 'asla pozisyonu'nun ötesinde daha çeşitli siyasi seçeneklere sahipti (Johnson 2000: 127).

Hükümet siyasi çözüm sürecini yeniden başlatabilmek için önce Makarios'u sürgünden salıverdi, ardından da Harding'in yerine liberal fikirleri ile tanınan Sir Hugh Foot'u atadı. Foot Şubat 1958'de 5-7 yıllık geçici bir kendi kendine yönetim döneminden sonra tarafların uzlaşması ile gerçekleşecek bir çözüm planı teklif etti. Sürecin sonunda hem Türkiye'nin hem Yunanistan'ın onayı olmadan hiçbir nihai düzenlemeye gidilmeyeceği garantisinin Türklerin, Makarios'un sürgünden dönmesine izin verilmesinin ve kendi kendine yönetim sözünün de Rum/Yunanların planı kabul etmesini sağlayacağına inanıyordu (Foot 1964: 163). Ancak Türkler garantiyi yetersiz bulunca planı reddettiler. Bunun üzerine, gündeme getirdiği taksim seçeneğine Yunanistan ve daha önemlisi ABD itiraz edince Macmillan üçlü bir yönetim çözümü teklif etti (TNA 8). Haziran 1958 tarihli Macmillan Planı, Ada'daki Rumlar ile Türklere ayrı ayrı meclislerin verileceği kendi kendine yönetimin yanında Türkiye ve Yunanistan'ın da dâhil edileceği üçlü bir mekanizma öngörüyordu (Macmillan 1971: 660-670). Yunanistan iki toplumu ayırttığı ve gelecekte taksimin yolunu açtığı endişesiyle planı kabul etmemiş (Varnava 2010: 92) ama giderek

sıkıştığını fark ederek plandan kurtulabilmek amacıyla bir uzlaşi çözümü olarak gördüğü bağımsızlık seçeneğine meyletmıştır (TNA 36).

Bu arada İngiliz kamuoyunun ve hatta Rumlara daha sempati ile yaklaşan İşçi Partisi parlamenterlerinin bile desteğini kaybettiğini hisseden Makarios, Macmillan-Foot Planı geri çekildiği takdirde belli bir özerklik döneminden sonra bağımsızlığı kabul edeceklerini açıklamıştır (Grivas 2012: 209-210). İşçi Partisi teklifi memnuniyetle karşılarken Muhafazakârlar zaman kazanmaya çalışmışlardır. Hükümet Ada'da komünizmin kök salması ihtimali yüzünden bağımsızlığı tercih etmediklerini çeşitli vesilelerle taraflara ifade etmiştir (TNA 38). Yine de, İngilizler yukarıda açıklanan nedenler ve iki NATO üyesi ülke arasında çıkacak krizin Teşkilata vereceği zarar, EOKA ile olan mücadelenin yarattığı maddi yük ve uluslararası itibar kaybı (TNA 19) gibi sebeplerle, "stratejik çıkarımız" dedikleri üslere sahip olmak ve Türkiye ile Yunanistan'ın Ada'nın statüsü üzerinde anlaşmaya varmaları şartı (TNA 33, TNA 39) ile Ada'daki egemenliklerinden vazgeçmeye hazır hale gelmişlerdir.

Türkiye ve Yunanistan arasında başlayan ikili görüşmeleri İngilizler uzaktan izlemişlerdir. Macmillan'ın anıları görüşmeler sırasında etkisiz kaldıklarını ve İngiliz çıkarları ile çelişen sonuçlar çıkmasından endişelendiklerini ortaya koymaktadır (Macmillan 1971: 692). Bazı gözlemciler bu durumun sebebinin bağımsızlığı kesin çözüm olarak gören ABD'nin bu dönemde inisiyatifi ele geçirmesi ile İngiltere'nin devre dışı kalması olarak açıklamıştır (Constandinos 2009a: 26-28). Ancak Türklerin savundukları politikaların zaten İngiliz çıkarları ile uyumlu olması (TNA 35) da Londra'nın doğrudan müdahil olmamasının nedenlerden biri olarak düşünülebilir.

Kıbrıs'a bağımsızlığını veren Londra-Zürich Anlaşmaları üzerinde uzlaşi sağlandıktan sonra Ada'da İngiliz egemenliği altında kalacak Ağrotur ve Dikelya (*Dhekelia*) üs bölgelerinin sınırlarını belirlemek üzere görüşmeler yürütülmüştür. Uzun müzakereler sonucu Dr. Fazıl Küçük'ün gündeme getirdiği 100 mil kare uzlaşi çözümü (TNA 18) sayesinde taraflar 99 mil karelik (Ada'nın %2,9'u) bir alanda anlaşma sağlamışlardır. Kuruluş Anlaşması'na göre İngiltere ayrıca Ada'da 33 adet askeri tesis, mevzi, eğitim alanı ve muhabere istasyonuna sahip olmuş; karayollarından, hava ve deniz limanlarından öncelikli yararlanma hakkı elde etmiştir (İsmail 1988: 114). İngiltere bu imtiyazlar karşılığında Kıbrıs hükümetine beş yıl zarfında 13, 340, 000 sterlin yardımda bulunmayı kabul etmiştir (Oron 1965: 96).

İngiliz Genelkurmay Başkanlığı üslerin İngiltere için sahip olduğu önemi vurgularken, Ada'daki hava kuvvetlerinin öncelikle CENTO'ya hava des-

teği sağlamakla görevli olduklarını, kara kuvvetlerinin ise İngiliz bölgelerini korumanın yanısıra Akdeniz ve Orta Doğu bölgesi operasyonlarında kullanılacak stratejik rezervi teşkil ettiğini belirtmiştir (TNA 6).

Dönemin Savunma Bakanı da üslerin üç temel işlevi olduğunu açıklamıştır. Öncelikle dünyadaki en büyük RAF istasyonu olan Ağrotur'daki bombardıman uçakları Rusya-Türkiye ve Rusya-İran sınırlarında CENTO operasyonlarına nükleer destek sağlamakla görevlilerdi (TNA 10). Ayrıca resmi İngiliz nükleer stratejisi sadece Sovyetlere değil daha küçük ülkelere karşı da caydırıcı bir nükleer tehdit yaratmak üzerine kurulu olduğu için Orta Doğu'daki bazı askeri hedefler de bu uçakların sorumluluk alanına giriyordu (Verrier 1964:136). İkinci olarak üsler Orta Doğu'ya yönelik sevkiyatlarda Libya'daki RAF üssünün yedeği konumundaydı (TNA 10). Üçüncü olarak da, üsler bölgedeki krizlere ivedilikle müdahil olma imkânı tanıyor ve İngiliz ordusunun hareket kabiliyetini yükselterek caydırıcılığını artırıyordu. Kıbrıs hem Basra Körfezi'ndeki petrol çıkarılarını korumakla görevli Bahreyn ileri karargâh ve garnizonuna kısa uçuş mesafesinde bulunuyor hem de iklimi bölgeye benzer olduğu için buralara sevk edilecek askerlerin iklime uyum sağlaması için zaman kaybedilmesine gerek kalmıyordu (Verrier 1964: 136).

Verrier (1964: 137) ayrıca siyasi bir faktörü vurgular ve İngiliz hükümetinin üslerin NATO ve CENTO ittifaklarını güçlendirdiği iddiasını hatırlatır. CENTO kanalıyla Orta Doğu'daki gücünü ve etkisini korumayı ümit eden İngiltere bu teşkilata tahsis edilen Kıbrıs'ta konuşlu birlikler vasıtasıyla ittifaka olan bağlılığını sergilemeyi amaçlamıştır (Dimitrakis 2009: 622). Ancak Londra'nın bu açıdan ne denli başarılı olduğu tartışma konusudur.

Nihayetinde üsler İngiltere'nin bu tarihten sonraki Kıbrıs politikasının en önemli unsuru haline gelecektir. Öte yandan, İngilizlerin Türkiye ile Yunanistan arasında gerçekleştirilen Kıbrıs'ın bağımsızlığına dair görüşmeleri gerçekten destekleyip desteklemediği konusunda fikir birliği yoktur. Bartlett (1977: 194), Nicolet (2001: 135) ve Rosenbaum (1970: 623-627) anlaşmaların zaten İngiltere'nin siyasi hedefleri ile örtüşmesi ve siyasi bir yükten kurtulma isteği gibi sebeplerle Londra'nın anlaşmaları memnuniyetle karşıladığını yazarlar. Varnava (2010: 97) gibi yazarlar ise Macmillan'ın kendinden önceki politikacılardan farklı olmadığını, tıpkı onlar gibi egemenlik istediğini ancak Kıbrıs'ın bağımsızlığını kabul etmeye mecbur kaldığını ileri sürerler. Nitekim bağımsızlığın enosisten daha kötü bir çözüm olduğu değerlendirilmiş (TNA 37) olsa da yukarıda belirtildiği gibi yeni askeri ve siyasi şartlar çerçevesinde Kıbrıs'ın İngiltere'nin stratejik planlamasında değişen konumu hükümeti bu yönde bir politika izlemeye yöneltmiştir.

Bu aşamadan sonra, İngiliz politikası Ada'da statükonun korunması üzerine inşa edilmiştir. Askeri üs bölgelerinin güvenliğinin sağlanmasını teminen Ada'nın bağımsızlığının korunması, komünizmden uzak tutulması, toplumlararası çatışmanın tekrar başlamaması ve mevcut Kıbrıs hükümeti ile iyi ilişkiler sürdürülmesi gerekli görülmüştür (TNA 40). Nitekim bu dönemde İngiltere garantör devletlerden biri olmasına rağmen Ada'daki siyasi durum veya iki halkın refahı yerine sadece üsler ile ilgilenmekle eleştirilmiştir.

1961-1973: Sorumluluk Karşısında Acziyet

1963 yılında toplumlararası ilişkilerin gerginleşmesi ile birlikte Rumlar Londra'dan Türkiye ve Yunanistan'ın garantör devlet statüsünden çıkarılmasını talep etmiş ancak bu durumun özellikle Türkiye'yi hedef aldığını bilen İngilizler dengeleri bozmaktan ve Kıbrıs sorunu ile tek başlarına uğraşmak zorunda kalmaktan kaçınmışlardır (TNA 9).

30 Kasım 1963 tarihinde muhtemelen İngiliz Yüksek Komiseri Arthur Clark'dan aldığı cesaretle İngiliz hükümetinin de desteğini sağlayacağına inanan Makarios Anayasa'da değişiklik yapan 13 maddelik teklifi ilan etmiş ancak İngiltere'den ümit ettiği desteği bulamamıştır. Ortaya çıkan devlet krizini müteakip Aralık 1963'de toplumlararası çatışmalar patlak verince Londra, ABD'nin zorlamasıyla inisiyatif almıştır (Nicolet 2006: 494). 27 Aralık 1963'de İngiltere'nin başını çektiği üçlü bir barış gücü (*Joint Truce Force*) oluşturulmuştur.

Bu arada İngiltere Makarios'un Garanti Anlaşmasını tek taraflı iptal etme çabasını engelse de (TNA 27), olaylar sebebiyle yukarıda bahsedilen İngiltere-Türkiye politika uyumu bozulmuştur. Türk tarafı İngiltere'yi Makarios'u hâlâ Kıbrıs'ın hukuki ve resmi temsilcisi olarak tanımaya devam ettiği (TNA 4) ve garantör devlet olmasına rağmen olaylara müdahaleden kaçındığı için eleştiriyordu. Oysa İngilizler pek ihtimal vermedikleri Türk müdahalesi durumunda dahi askeri güç kullanmayı düşünmüyorlardı (TNA 16). Bu yüzden Ada'daki İngiliz askerlerinin görev tanımı vatandaşlarını ve üsleri korumakla sınırlandırılmıştı (TNA 22).

Bu ortamda İngiltere, dönemin Milletler Topluluğu Bakanı Sandys kanalıyla çeşitli çözüm önerileri üzerinde çalışılmasını sağlamış ve Ocak 1964'te Londra'da tüm tarafların katılımıyla bir konferans düzenlemiştir. Ancak görüşmelerin sonuçsuz kalması İngiltere'nin belirsiz bir süre daha barış gücünün her türlü yükünü taşımak zorunda kalacağı anlamına geliyordu (TNA 17). Zaten ekonomik sorunlarla boğuşan İngiltere bu gücün mali, askeri ve siyasi yükünü tek başına taşıyabilecek durumda değildi. Ayrıca

tarafsız görünmeye özen gösteren İngilizler toplumlarası çatışmanın ortasında kalınca iki tarafın birden tepkisini çekmişti (TNA 2, TNA 3). Bu durum İngiliz çıkarlarını doğrudan etkileyebilirdi. Türklerden taraf gördükleri takdirde üslerin güvenliği ve hatta varlığı tehlikeye girebilecek, Rumların çıkarlarına uygun hareket ettikleri düşünülürse Türkiye üzerindeki uçuş hakları tehlikeye düşecek (TNA 12) veya Kıbrıs'taki üsleri kaybettikleri takdirde Türkiye'dekilerden faydalanma ihtimali ortadan kalkacaktı (TNA 26).

Bunun üzerine İngiltere sorumluluğu başka güçlerle paylaşma yoluna gitti. ABD'den yardım talep etti ve Türkleri müdahale fikrinden vazgeçirmelerini istedi (TNA 30). Bunu yaparken de, İngilizler, bazı gözlemcilere göre, siyasi ve mali yükü taşıyamayacaklarını itiraf etmek yerine, ABD'yi işin içine çekebilmek için NATO'daki bölünme tehlikesini abartmışlardır (Ker-Lindsay 2004). Londra ve Washington Kıbrıs'a bir NATO gücü gönderme seçeneğini Makarios'a kabul ettiremeyince (TNA 24), Amerikalılar kendilerinin yer almayacağı üç garantör devletten kurulu bir güç teşkil edilmesini önermiş ama İngilizler yukarıda açıklanan sebeplerden ötürü bu teklifi reddetmişlerdir (Brands 1987: 354). Nihayetinde Mart 1964'de Birleşmiş Milletler Barış Gücü (UNFICYP) oluşturulmuştur. Ancak saldırıların kesilmemesi Türkiye'yi Ada'ya müdahale seçeneğini değerlendirmeye zorlamış, buna karşılık ABD Johnson Mektubu marifetiyle müdahaleyi engellemiştir.

ABD bu dönem itibarıyla 'karşılıklarla enosis' denilen Ada'da bir şekilde toprak paylaşımının iki tarafı da uzlaştıracak, komünist tehlikeyi bertaraf edecek ve aynı zamanda İngiliz üsleri ile muhabere tesislerine zarar gelmesini engelleyecek en geçerli çözüm olacağını düşünüyordu (Constandinos 2011: 21). Çıkarları Amerikalılardankinden büyük farklılık arz etmeyen İngilizler de Amerikan inisiyatifine destek verir görünüyordu. Tıpkı Amerika gibi İngiltere açısından Kıbrıs'ta tercih edilen çözüm, uygulanmasını mümkün görmedikleri taksim veya federal yapı gibi alternatiflerden ziyade, enosis idi. Enosis sayesinde Yunanistan'a bağlanacak ve böylece NATO şemsiyesi altına girecek olan Kıbrıs'ta komünizm tehlikesi son bulacaktı (TNA 28). Makarios'un tercihi olan bağımsız üniter Kıbrıs modeli ise İngiltere için en istenmeyen seçenektir. Bu durumda Ada'da halen güçlü olan komünist etkisinin giderek daha köklü bir hal almasından endişe ediliyordu (TNA 21).

Bu ortamda ABD, BM sürecine paralel olarak, Türk ve Yunan temsilcilerini Temmuz-Ağustos 1964'te Cenevre'de bir araya getirmiştir. Makarios'un konuyu en büyük desteği kazanacağı platform olan BM'e götürme-

sinden korkan İngiltere Cenevre sürecini hararetle desteklemiştir (TNA 5). ABD eski Dışişleri Bakanı Dean Acheson'ın Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanmasına karşılık Türkiye'ye bir şekilde toprak telafisini öngören planları taraflara sunulmuştur. İlk versiyonları Rum/Yunan tarafı ikinci hali de Türkiye tarafından reddedilen planlara göre Türkiye'ye devredilecek bölgeler arasında Dikelya üssü de bulunuyordu (TNA 7). Aynı konu 1965 yılındaki görüşmeler esnasında da gündeme geldi. Savunma Bakanlığı'nın itirazına rağmen Başbakan ve Dışişleri Bakanlığı Dikelya'yı bir pazarlık vesilesi olarak kullanmayı düşünüyorlardı (TNA 32, Avgousti 2009: 139-141). Zaten bu dönemde İngiltere'nin Macmillan zamanında belirlenen üç temel stratejik rolünü (nükleer caydırıcılık, Batı Avrupa savunması ve Süveyş'in doğusu) aynı anda ifa edecek kaynağı olmadığı iyice ortaya çıkmıştı. Gayri safi milli hasılanın %7'sini savunmaya harcayan İngilizler 1964 yılında iktidara gelen İşçi Partisi hükümeti ile birlikte stratejik hedeflerinde daralmaya gitmeyi kararlaştırmışlar (Dockrill 2000: 212) ve 'Süveyş'in doğusu'ndan³ çekilme kararı almışlardır. Bu sebeple üslerden birini elden çıkarmak İngiltere için büyük bir kayıp olarak görülmüyordu. Örneğin Frankel (1978: 238) üslerin sağladığı yararın sebep oldukları maliyeti bile karşılamadığını iddia etmekte; İngiliz hükümetinin üsleri elde tutma kararının rasyonel bir karar alma mekanizmasına dayanmadığını, üsleri boşalttıkları takdirde Yunanlar ve Türkler arasında kavgaya sebep olmaktan ve ayrıca ABD'nin tepkisini çekmekten duydukları korkudan kaynaklandığını ileri sürmektedir. Öte yandan, Nicolet (2006: 500) tüm bu kaygıların ötesinde, İngilizlerin iki taraf anlaşmayı başarsa dahi Türkiye'nin Dikelya gibi küçük (130,8 km²) bir üssü kabul etmeyeceklerini bildikleri için bu tür bir tavır sergilediklerini iddia eder.

Süregiden çözüm arayışları çerçevesinde Türkiye İngiltere'nin de dâhil olacağı üçlü görüşme formatını tercih ederken Londra, Türkiye ve Yunanistan arasındaki müzakerelere katılmak istemiyordu (TNA 11). İhtiyatlı bir politika izlemeye çalışan İngiliz hükümeti 'karşılıklarla enosis' fikrinin Yunanistan'a bile kabul ettirilmesi zor görünürken, Türkiye'nin ikna olmadığı bir enosis çözümünü dikte ettirmenin sorunu daha da içinden çıkılmaz hale getireceğinin farkında idi. Nitekim 1966 yılında İngilizler bir kez daha Ankara nezdinde girişimde bulunarak Türklerin enosis seçeneği hakkındaki duruşunu öğrenmeye çalışmışlar ancak dönemin Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil taksim çözümündeki kararlılıklarını vurgulamıştır. Londra özellikle Türkiye üzerindeki uçur hakları meselesi sebebiyle Ankara ile ters düşmeyi göze alamamıştır (TNA 20).

Bu arada, İngilizler üslerin Kıbrıs Cumhuriyeti'ne bağlı bulunmadığını, bu sebeple de Kıbrıs sorununun bir unsuru olmadığını vurgulamaya devam etmişlerdir (TNA 25, TNA 34). Ancak Kasım 1966'da Başbakan Wilson ile gizli bir görüşme talebinde bulunan Yunan Kralı Konstantin Türk-Yunan müzakerelerinin enosis üzerinde anlaşmaya doğru ilerlediğini ancak Türklerin Ada'da bir üs talep ettiklerini aktararak İngilizlerin Dikelya'yı Türklere bırakma ihtimalini sorgulamıştır (TNA 29). İngilizler önceki tutumlarını koruyarak taraflar anlaşmaları takdirde bu seçeneği değerlendirecekleri cevabını vermişlerdir. Yine de Dikelya üssü meselesi bir süre daha gündemde kalmış, 1967 yılındaki Kollias-Demirel görüşmeleri sırasında dönemin başbakanı Demirel tarafından bir kez daha reddedilmiştir (Kuneralp 1999: 278).

Kasım 1967'de Türklere karşı, Yunanistan'da bir darbe ile işbaşına gelen Albaylar cuntası tarafından organize edildiği anlaşılan (TNA 1), saldırılar tekrar başlamıştır. Türkiye'nin muhtemel müdahalesini engellemek için İngiltere, ABD ve Kanada ile birlikte çeşitli girişimlerde bulunmuş; ancak sonuçta Ankara'nın talebi doğrultusunda Yunan askerlerinin Ada'dan çekilmesini sağlayan ve dolayısıyla olayların uluslararası bir krize dönüşmesini engelleyen yine ABD olmuştur. İngiltere ise "olumlu karışmama" (*positive non-involvement*) diye adlandırdığı stratejisi (Nicolet 2006: 501) doğrultusunda 1968 yılında başlayan toplumlararası görüşmelere müdahil olmamaya özen göstermiştir.

Zaten 1963 krizinin en önemli sonuçlarından biri de İngiltere'nin Kıbrıs meselesindeki sorumluluğunu artık açıkça ABD'ne devretmesi ve pek de şikâyetçi olmadan bölge dışı ikinci büyük devlet rolünü üstlenmesi olmuştur. Bunda İngiltere ile artık bölgeye olabildiğince müdahil olan ABD arasındaki aşikâr güç farkının yanısıra Londra'nın içinde bulunduğu siyasi çıkmaz da etkilidir. İngiltere, yukarıda belirtildiği gibi, çelişen çıkarları sebebiyle bir yanda Türkleri diğer yanda da Rum/Yunan tarafını idare etmeye çalışıyordu. Bu yüzden bu dönemde siyasi sorumluluğunu en aza indirgeyecek "tarafsızlık ve müdahil olmama" politikası izlemiştir (TNA 21). Kıbrıslı Rumların geleneksel enosis politikasını destekler görünmelerine rağmen esasında nüfusun sadece %20'sinin enosis istediği, %50'den fazlasının ise mevcut şartlar altında Türkiye ile herhangi bir anlaşmaya yanaşmayacağı tesbitinde bulunan İngilizler (TNA 29) zaten kendileri için pek de fazla hareket sahası kalmadığına inanıyorlardı. Bu sebeplerle, aktif bir şekilde çözüm üretmeye çalışmayan Londra, ABD'nin ve BM'nin arabuluculuk çabalarını desteklemekle yetinmiş; sadece iki tarafça da kabul edileceği kesinleşen çözüm önerilerini alenen destekleyeceğini ortaya koymuştur (TNA 23).

1974: ABD'ye Bağımlı Yerel Aktör

1970'lerin başında İngiltere'nin Uzak Doğu'daki askeri varlığını azaltma politikası çerçevesinde Kıbrıs üslerinden çekilme konusu tekrar gündeme gelmiştir. Genelkurmay Başkanlığı politik ve ekonomik açılardan değeri sorgulanan üslerin yanısıra istihbarat ve gözetleme faaliyetleri için kullanılan bir kısım mevzi ve tesislerin NATO ve İngiliz-Amerikan istihbarat ortaklığı açısından sahip olduğu hayati önemi vurgulamıştır (Constandinos 2009b: 23-24). Ayrıca Ada'da konuşlandırılmış bombardıman uçaklarının CEN-TO'ya tahsis edilmiş tek nükleer güç olduğu ve ABD'nin 1960'ların sonundan itibaren Ağrotur üssünden Orta Doğu'ya U-2 uçakları ile keşif uçuşları gerçekleştirmeye başladığı da göz önüne alınmalıdır (United States Congress 1984: 794). Böylece bu dönemde Kıbrıs'ın öneminin sadece İngiliz askeri ve stratejik çıkarları açısından değil, İngiltere'nin NATO ve CENTO ortaklıkları ve bu çerçevede ABD ile olan ilişkiler açısından değerlendirildiği ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden üslerden çekilmenin ABD ve CENTO çerçevesinde İran ile ilişkileri zedeleyeceğinden duyulan endişe ve Türkiye ile Yunanistan arasında üs bölgelerinin egemenliği hususunda anlaşmazlık çıkması ihtimali yüzünden bu proje yine gerçekleştirilmemiştir (Dimitrakis 2009: 619). Hatta 1974 krizi sırasında üslerin güvenliğinin sağlanması en önemli İngiliz endişesi olarak öne çıkmıştır (Constandinos 2007: 9).

15 Temmuz 1974'de Makarios'a karşı düzenlenen darbe ertesinde İngiltere kendisinden garantör devlet olarak daha aktif bir politika bekleyenleri bir kez daha hayal kırıklığına uğratmıştır. İngiltere'nin bu dönemde artık iyice ABD'nin gölgesinde kaldığı yaygın bir kanıdır. Örneğin, Şahinler (1979: 43) Türk Başbakanı Ecevit'in İngiliz üslerini kullanma talebine (TNA 31, Barutçu 1999) Dışişleri Bakanı Callaghan'ın olumsuz yanıt vermesini Kıbrıs'taki hükümet darbesine yeşil ışık yakan Amerika ile ters düşmeme çabasına bağlamaktadır. Ancak esasında kriz sürecindeki İngiliz ve Amerikan yaklaşımları arasında ciddi farklılıklar bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Önceden bildikleri anlaşılabilir (Mallinson 2009: 740) Türk harekâtının başlamasının ardından İngilizler resmi politikalarını Ada'daki İngiliz vatandaşlarını korumak, Türklere baskı uygulayarak ilerlemelerini durdurmak, Yunanistan'a baskı yaparak karışmalarını engellemek ve Londra'da müzakerelere başlamak olarak belirlemişlerdir (Kazamias 2010: 7).

Ancak bunun ötesinde, örneğin devrik Cumhurbaşkanı'nın statüsü konusunda Londra ve Washington farklı politikalar izlemiştir. Darbe sonrası İngiliz hükümeti Ağrotur üssünden kaçışını sağladıkları (TNA 14) Makarios'u, Amerikalıların aksine, Kıbrıs Cumhurbaşkanı olarak tanımaya devam etmişlerdir.⁴ Hatta Londra Makarios'u görevine iade etmek için ope-

rasyon düzenlemeyi düşünse de ABD bu tür bir girişimi desteklememiştir. Ayrıca İngiltere Ada'daki Yunan askerlerinin geri çekilmesini istemiş ama Amerikalılar Yunan hükümeti ile ters düşmemek için bu konuda işbirliği yapmamışlardır (Constandinos 2011: 38).

Krizin sonraki aşamalarında da Kıbrıs'a askeri müdahalede bulunmayı değerlendiren İngiltere yine ABD ile ayrılmıştır. Callaghan ilk Cenevre Konferansı sırasında, 25-26 Temmuz tarihlerinde, Türk kuvvetlerinin takviye edilmesini engellemek amacıyla Kıbrıs'ın kuzey kıyılarını denizden abluka seçeneğini, ikinci Cenevre Konferansı sırasında da üslerdeki İngiliz askerleri ile desteklenecek bir BM gücünün Türklerin ilerlemesini durdurmak üzere müdahalesi seçeneğini değerlendirmiştir (Kazamias 2010: 25-26). Ancak askerleri yetkililer ablukanın yeterince etkin olmayabileceği, kara kuvvetinin de yetersiz kalabileceği gerekçesi ile çekincelerini dile getirmişlerdir (Constandinos 2007: 14).

Sonuçta Callaghan her ne kadar Cenevre görüşmeleri sırasında Ada'daki İngiliz askerlerini Türklere karşı kullanmakla tehdit etse de (Kazamias 2010: 25-26) Amerikalıları ortak bir askeri operasyona ikna edemeyince bu yükün altına girmekten imtina etmiştir. Kissinger'ın müdahaleyi reddeden diplomasi merkezli yaklaşımı krizin gidişatını belirlemiş; İngiltere üslerin ve vatandaşlarının güvenliği ciddi bir tehlike altına girmedikçe müdahalede bulunmama kararı almıştır (Kazamias 2010: 11). Nitekim Ada'ya takviye olarak gönderilen kuvvetler operasyon yerine İngiliz ve yabancı ülke vatandaşlarının tahliyesinde kullanılmıştır.

İngiltere'nin nihayetinde askeri müdahalede bulunmaması, ABD'nin desteğini sağlayamamasına ve tek başına hareket etme gücünün olmamasına bağlanır (Constandinos 2007: 20-22). İlâveten, askeri ve ekonomik güçsüzlüğünün yanısıra ABD'nin onayı olmadan girişilen bir askeri maceranın, yani Süveyş Krizi tecrübesinin, İşçi Partisi hükümetinin ve Callaghan'ın karar alma sürecinde etkili olduğu söylenebilir (Kyle 2006: 585).

Azınlık hükümetinin başında olan ve ciddi ekonomik sorunlarla uğraşan Başbakan Wilson'ın dış politika meselelerini devrettiği Callaghan'ın (Frankel 1978: 244) şahsen bağımsız bir siyaset yürütme çabasında olduğu anlaşılabilir da genel olarak Amerikan politikaları ile uyumlu bir çizgi izlediği ortadadır. Ancak bunu Amerikan tutumunu benimsediğinden değil ülkesi alternatif politikalar izleyecek durumda olmadığı için yaptığı ileri sürülebilir (Constandinos 2009a). Nitekim Callaghan, başta Kissinger olmak üzere, ABD yönetimini krizi engellemek için kendisi ile işbirliği yapmamakla suçlamıştır (Constandinos 2011: 39).

İngiltere bahsedilen bütün yetersizliklerine rağmen, Callaghan'ın şahsında özellikle Cenevre görüşmeleri sırasında aktif bir politika izlemeye çalışmış ve hatta AET ülkelerinin siyasi desteğini sağlamıştır. Ancak kendileri de kriz sürecindeki genel başarısızlığı askeri açıdan güçsüzlüklerine, ABD'nin Türklere yeterince baskı yapmamasına, I. Cenevre Görüşmeleri Deklarasyonu'na Türklerin uymamasına ve II. Cenevre Görüşmeleri'nin de Türkleri caydırılmamış olmasına bağlamışlardır (TNA 13). Sonuçta İngiltere garantör olmasına rağmen Ada'nın bütünlüğünü koruyamadığı için (Polyviou 1976: 585) Yunanlıların, Callaghan da fazla Yunan yanlısı olduğu için Türklerin, krizi iyi yönetemediği için Kissinger'ın (Nicolet 2006: 505-506) ve Temmuz veya Ağustos aylarında Kıbrıs'a askeri müdahale etmediği ve üslere sığınan Türklerin Türkiye tarafından tahliye edilmesine izin verdiği için de İngiliz parlamenterlerin (Kyle 2006: 584, 587) eleştirilerine hedef olmuştur.

1974 krizi sona erdiğinde ise İngiltere artık sadece fiili olarak değil resmi olarak da Ada'daki rolünü ABD'ne devretmiştir.

Sonuç

İngiltere'nin Kıbrıs Yüksek Komiseri Hunt'ın (1982: 236) ifade ettiği gibi Ada'nın kendisinin başlarda stratejik bir değeri olmasa da Londra'nın Kıbrıs'ı ele geçirme kararı siyasi ve stratejik nedenlere dayanıyordu. Sonraki yetmiş yıl boyunca Londra tarafından askeri ve stratejik açıdan işlevsiz görülen Kıbrıs'ın değeri, öncelikle Orta Doğu'nun İngiliz dış ve güvenlik politikası açısından öneminin artmasına paralel olarak, yükselmiştir. Tam da bu dönemde İngiltere'nin Mısır'dan çekilmek zorunda kalması ile ülkenin Orta Doğu stratejisinde doğan boşluğu Kıbrıs doldurmuştur. Bu sebeple, Londra EOKA terörizmine rağmen Ada'yı bırakmak istememiş; Süveyş Krizi'ne değin Rumların enosis talebini Türkleri kullanarak dengelemek suretiyle egemenliğini sürdürme çabası içine girmiştir. Kriz sonrasında ise değişen politik şartlar ve yeni askeri strateji Ada'nın tamamının değil sınırlı üs alanlarının elde tutulmasının yeterli olacağı yönünde siyasi iradenin oluşmasına sebep olmuştur. Bu da Kıbrıs'ın bağımsızlığının yolunu açmıştır. Bağımsızlık sonrası esasen üsleri korumak ile meşgul olan ve Ada'daki sorumluluğunun siyasi ve mali yükünü taşıyamayacağı anlaşılan İngiltere 1963-1964 krizi ile rolünü yavaş yavaş ABD'ne devretmeye başlamıştır. Sonraki dönemde de daha ziyade Amerikan inisiyatiflerini destekleyen Londra, askeri çıkarları için ne Türkleri ne de Rum/Yunan tarafını küstürmeme kaygısı taşıdığından soruna müdahil olmaktan kaçınarak tarafsızlık politikası izlemiştir. 1974 krizi ile güçsüzlüğü açıkça ortaya çıkan İngiltere nihayetinde Kıbrıs'taki pozisyonunu tamamen ABD'ye bırakmıştır.

Açıklamalar

- ¹ Purcell (1969: 201) Siyonizm savunucusu olan Disraeli'nin Ada'yı Filistin'e olan coğrafi yakınlığı yüzünden istediğini iddia etmiştir. Bazı araştırmacılar ise İngiltere'nin amacının sadece stratejik olmadığını ileri sürmüşlerdir. Holland ve Markides (2006: 164-165) Kıbrıs'ın alınmasında Lord Salisbury'nin Kıbrıs'ı bölgesel bir reform programını hayata geçireceği ilk merkez olarak görmesinin de etkili olduğunu ifade ederler. Buna göre, Kıbrıs'ta uygulanacak model Anadolu'ya da taşınacak ve İngilizlerin gözetiminde gerçekleştirilecek reformlarla, Osmanlı Devleti'nin sosyal, ekonomik ve siyasi bir dönüşümden geçmesi ve böylelikle Ruslara karşı güçlendirilmesi sağlanacaktı. Ancak bu plan da kısa süre içinde rafa kaldırılacaktı.
- ² Yunan ve Rum literatüründe İngilizlerin enosise karşı oldukları, özellikle 1950'lerden itibaren bir kumpas çerçevesinde Kıbrıs Türklerini Rumlara karşı kullandıkları, bu saikle konuyla ilgili ve dahli olmayan Türkiye'yi denkleme soktukları iddiası yaygındır. Costandinos (2009a: 23) İngilizlerin bu politikayı 1923'ten beri sürdürdüğünü, Atatürk'ün çağrısına rağmen Türklerin Kıbrıs'tan ayrılmalarını engellediklerini ileri sürer.
- ³ 1960'ların ortalarında İngiliz askeri birliklerinin neredeyse yarısı ülke dışında konuşlandırılmıştı ve toplam giderleri 1964 yılındaki ticaret açığının %40'ına tekabül ediyordu. Bu birliklerin 74,000'i 'Süveyş'in doğusu'nda idi ve toplam ülke dışı askeri harcamanın yarısından fazlasına mal oluyorlardı (Pierre 1968: 64-66).
- ⁴ Bunda esas sebebin Makarios'un halkın çoğunluğunun desteğine sahip olması ve onun onaylamadığı çözüm önerilerinin fiiliyata geçirilemeyebileceği düşüncesi olduğu söylenebilir (TNA 15).

Kaynaklar

Birincil Kaynaklar

United States, Congress, House, Committee on Appropriations, Subcommittee on Foreign Operations and Related Agencies Appropriations (1984). *Foreign Assistance and Related Programs Appropriations for 1985: Hearings Before a Subcommittee of the Committee on Appropriations, House of Representatives, Ninety-eighth Congress, Second Session*. Washington: U.S. G.P.O.

Avam Kamarası Tutanakları

Hansard 1: Hansard HC Deb 28 July 1954, vol 531, cols 504-8.

Hansard 2: Hansard HC Deb 19 December 1956, vol 562, cols 1267-68.

İngiltere Milli Arşivleri (TNA)

1. Talking Points, Visit of the Rt. Hon. Lester Pearson, Prime Minister of Canada 21-27 November 1967, Cyprus, 21 November 1967, PREM 13/1372.
2. Cabinet meeting, 13 February 1964, CAB-128/38, Part 2, CM(64)11-3
3. Cabinet meeting, 18 February 1964, CAB-128/38, Part 2, CM(64)12-2.
4. Cabinet note by Selwyn Lloyd, 16 February 1959, CAB-128/33 C(59) 25.

5. Cabinet Papers, minute by Foreign Secretary, 18 August 1964, CAB-128/38, CM45(64).
6. Chiefs of Staff Committee COS(59), 17th meeting, 10 March 1959, DEFE-4/116.
7. Chiefs of Staff Committee, 'Stationing of Turkish Forces in Sovereign Base Area in Cyprus', 24 July 1964, DEFE-5/153.
8. Cmnd 455(1958), p.3.
9. CRO to Nicosia, 17 May 1963, FO-371/168988, C 1071/1(a).
10. CRO to Nicosia, 28 December 1963, PREM-11/4702.
11. Denis Allen (Ankara) to FO, 2 August 1965, FO-371/179973, CC 1015/49(M).
12. Denis Allen (Ankara) to FO, 8 April 1964, FO-371/154751, C 1015/1491 (A).
13. FCO-9/1951, Wsc3/548, 10 September 1974.
14. FCO-9/2118, 13 November 1974.
15. FCO-9/2119, 13 December 1974.
16. FO to Ankara (copy of despatch from PM to Commonwealth Secretary), 30 December 1963, FO-371/168983.
17. FO to New York (UK Mission to the UN), Personal, 15 January 1964, PREM-11/4703.
18. FO to PM, 6 April 1960, PREM-11/2923.
19. Hugh Foot (Nicosia) to CRO (Sir John Martin), 19 January 1959, FO-371/144632.
20. I.T.M. Lucas (FO) to CO, 10 October 1966, FO-371/185826, CT 1022/7.
21. Minute by Central Department, 22 October 1964, FO-371/174757, C 1051/90.
22. Minute by D.S.L. Dodson, 'Cyprus', 13 July 1964, FO-371/174766, C 1205/11.
23. Minute by D.S.L. Dodson, 2 March 1965, FO-371/179982, CO 1051/6.
24. Minute by E.J.W. Barnes (Head of Western Organisation and Co-Ordination Department), 21 January 1964, FO-371/174746, C 1015/456.
25. Minute by Hood, 27 November 1964, FO-371/174770.
26. Minute by R.E. Parsons, 7 May 1964, FO-371/174762, C 1193/3.
27. Minute by Sir Harold Caccia (Permanent Under-Secretary of State at the Foreign Office), 4 January 1964, FO-371/174745, C 1015/167.
28. Minute by J.O. Rennie, 17 April 1964, 'Washington Talks: Cyprus', FO-371/174750, C 1015/1361.

29. O.G. Forster (Private Secretary) CO to Michael Palliser, 12 July 1967, PREM 13/1372.
30. PM (Home) to Lord Carrington, 28 December 1963, PREM-11/4702.
31. PM to CRO, 26 July 1965, FO-371/179988, CC 1195/11(G).
32. Record of Conversation between Harold Wilson and Bülent Ecevit, 17 July 1974, PREM 16/19.
33. PREM-11/2628, 6 February 1959.
34. Record of conversation between Harold Wilson and Spyros Kyprianou, 12 March 1965, PREM-13/97J.
35. Record of meeting between Selwyn Lloyd and Fatin Rüştü Zorlu at the British Embassy, Paris, 16 December 1958, FO-371/136414 GC 1077/3.
36. Roger Allen (Athens) to FO (F. Hoyer Millar), 17 January 1959, FO-371/144629, RGC- 1051/8.
37. Roger Allen (Athens) to FO (Selwyn Lloyd), 6 March 1959, FO-371/144611, RGC- 10319-17.
38. Selwyn Lloyd (Paris) to FO, 18 December 1958, FO-371/136414, GC1077/8.
39. Selwyn Lloyd (Paris) to FO, 18 December 1958, FO-371/136414, RGC 1077/1.
40. W. Arthur Clark (UK Representative in Cyprus) to the Secretary of State for Commonwealth Relations, 27 January 1961, Nicosia, FO-371/160184, RC 1054/4.

Makale ve Kitaplar

- Assos, Demetris (2011). "Conspiracy Theories and the Decolonisation of Cyprus under the Weight of Historical Evidence, 1955-1959". *The Cyprus Review* 23 (2): 109-125.
- Avgousti, Andreas (2009). "The Indigenous Foreigner: British Policy in Cyprus, 1963-1965". *The Cyprus Review* 21 (1): 123-144.
- Baker, Colin A. (1998). *Retreat From Empire: Sir Robert Armitage in Africa and Cyprus*. London: I. B. Tauris.
- Bartlett, C. J. (1977). *A History of Postwar Britain 1945-74*. London: Longman.
- Barutçu, Ecmel (1999). *Hariciye Koridoru*. Ankara: 21. Yüzyıl Yay.
- Birdwood, Lord (1959). "Britain and the Middle East". *African Affairs* 58 (231): 123-133.
- Brands, H. W. Jr. (1987). "America Enters the Cyprus Tangle, 1964". *Middle Eastern Studies* 23 (3): 348-362.

- Constandinos, Andreas (14-15 June 2007). "Britain and the Cyprus Crisis of 1974: Responsibility without Power". Paper for the 3rd Hellenic Observatory Ph.D. Symposium at the LSE, London.
- _____, (2009a). *America, Britain and the Cyprus Crisis of 1974: Calculated Conspiracy or Foreign Policy Failure?* London: AuthorHouse.
- _____, (2009b). "Britain, America and the Sovereign Base Areas from 1960-1978". *The Cyprus Review* 21 (2): 13-36.
- _____, (2011). "US-British Policy on Cyprus, 1964-1974". *The Cyprus Review* 23 (1): 17-48.
- Corum, James S. (2008). *Bad Strategies: How Major Powers Fail in Counterinsurgency*. Minneapolis: Zenith Imprint.
- Devereux, David R. (1989). "Britain, the Commonwealth and the Defence of the Middle East 1948-56". *Journal of Contemporary History* 24 (2): 327-345.
- Dimitrakis, Panagiotis (2009). "The Value to CENTO of UK Bases on Cyprus". *Middle Eastern Studies* 45 (4): 611-624.
- Dockrill, Saki (2000). "Britain's Power and Influence: Dealing with Three Roles and the Wilson Government's Defence Debate at Chequers in November 1964". *Diplomacy & Statecraft* 11 (1): 211-240.
- Durrell, Lawrence (2007). *Kıbrıs'ın Acı Limonları*. İstanbul: Can Yay.
- Eden, Sir Anthony (1960). *The Memoirs of the Rt. Hon. Sir Anthony Eden K.G., P.C., M.C.: Full Circle*. London: Cassell.
- Foot, Sir Hugh (1964). *A Start in Freedom*. London: Hodder and Stoughton.
- Frankel, Joseph (1978). "Britain's Behavior in the Cyprus Crisis". *Studies in Crisis Behavior*. Haz. Michael Brecher. New Jersey: Transaction Publishers: 229-244.
- Göktepe, Cihat (2003). *British Foreign Policy towards Turkey 1959-1965*. London: Frank Cass.
- Grivas, General [Yorgos] (2012). *Hayatım*. Haz. Charles Foley. İstanbul: Kalke-don Yay.
- Gürel, Şükrü S. (1984). *Kıbrıs Tarihi (1878-1960): Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika*. Cilt I ve II. İstanbul: Kaynak Yay.
- Harding of Petherton, Lord Field-Marshal (1958). "The Cyprus Problem in Relation to the Middle East". *International Affairs* 34 (3): 291-296.
- Hatzivassiliou, Evanthis (2009). "Cold War Pressures, Regional Strategies, and Relative Decline: British Military and Strategic Planning for Cyprus, 1950-1960". *The Journal of Military History* 73 (4): 1143-1166.
- Holland, Robert F. (1998). *Britain and the Revolt in Cyprus, 1954-1959*. Oxford: Clarendon Press.

- Holland, Robert ve Markides, Diana (2006). *The British and the Hellenes*. Oxford: Oxford University Press.
- Home, Gordon (1960). *Cyprus: Then and Now*. London: J. M. Dent and Sons Ltd.
- Hunt, Sir David (1982). "The British Period". *Footprints in Cyprus*. Haz. Sir David Hunt. London: Trigraph. 236-259.
- İrkıçatal, Eftal (2012). "İkinci Dünya Savaşı Sonrası İngiltere'nin Ortadoğu Politikaları İçin Kıbrıs'ın Stratejik Önemi ve Kıbrıs Meselesinin Ortaya Çıkışı". *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1 (15): 31-59.
- İsmail, Sabahattin (1988). *20 Temmuz Barış Harekatının Nedenleri, Gelişimi ve Sonuçları*. İstanbul: Kastaş Yay.
- Johnson, Edward (2000). "Britain and the Cyprus Problem at the United Nations, 1954-58". *The Journal of Imperial and Commonwealth History* 28 (3): 113-130.
- Kazamias, George (2010). *From Pragmatism to Idealism to Failure: Britain in the Cyprus crisis of 1974*. GreeSE Paper No 42 Hellenic Observatory Papers on Greece and Southeast Europe. London: LSE.
- Ker-Lindsay, James (2004). *Britain and the Cyprus Crisis, 1963-64*. Bibliopolis: Mannheim und Möhnesee.
- Kuneralp, Zeki (1999). *Sadece Diplomat: Anılar – Belgeler*. İstanbul: İsis.
- Kyle, Keith (2006). "British Policy on Cyprus 1974-2004". *Britain in Cyprus: Colonialism and Post-Colonialism, 1878-2006*. Haz. Hubert Faustmann ve Nicos Peristianis. Mannheim und Möhnesee: Bibliopolis. 583-605.
- Luke, Sir Harry (1965). *Cyprus: A Portrait and an Appreciation*. London: Harrap.
- Macmillan, Harold (1971). *Riding the Storm, 1956-1959*. London: Macmillan.
- Mallinson, William (2005). *Cyprus: A Modern History*. London: I.B. Tauris.
- _____, (2009). "Cyprus, Britain, the USA, Turkey and Greece in 1977: Critical Submission or Submissive Criticism?". *Journal of Contemporary History* 44: 737-752.
- Markides, Diana (2006). "Cyprus 1878-1925: Ambiguities and Uncertainties". *Britain in Cyprus: Colonialism and Post-Colonialism, 1878-2006*. Haz. Hubert Faustmann ve Nicos Peristianis. Mannheim und Möhnesee: Bibliopolis. 19-33.
- Monroe, Elizabeth (1966). "British Bases in the Middle East: Assets or Liabilities?". *International Affairs* 42 (1): 24-34.

- Nicolet, Claude (2001). *United States Policy towards Cyprus, 1954-1974: Removing the Greek-Turkish Bone of Contention*. Mannheim und Mohnesee: Bibliopolis.
- _____, (2006). "Lack of Concern, Will and Power: British Policy Towards Cyprus, 1960-1974". *Britain in Cyprus: Colonialism and Post-Colonialism, 1878-2006*. Haz. Hubert Faustmann ve Nicos Peristianis. Mannheim und Mohnesee: Bibliopolis. 491-509.
- Oron, Yitzhak (Haz.) (1965). *Middle East Record Volume 1, 1960*. London: George Weidenfeld & Nicolson Ltd.
- Persson, Magnus (1998). *Great Britain, the United States, and the Security of the Middle East: The Formation of the Baghdad Pact*. Sweden: Lund University Press.
- Pham, P. L. (2010). *Ending 'East of Suez': The British Decision to Withdraw from Malaysia and Singapore 1964-1968*. Oxford: Oxford University Press.
- Pierre, Andrew J. (1968). "Britain's Defense Dilemmas". *Proceedings of the Academy of Political Science* 29 (2): 64-79.
- Polyviou, Polyvios G. (1976). "Cyprus: What is to be Done?". *International Affairs* 52 (4): 582-597.
- Purcell, H. D. (1969). *Cyprus*. N.Y.: Frederick A. Praeger.
- Rosenbaum, Naomi (1970). "Success in Foreign Policy: The British in Cyprus, 1878-1960". *Canadian Journal of Political Science* 3 (4): 605-627.
- Rousou, Maria (2001). *Britain's Balcony in the Middle East: Cyprus' Role in British Defence Strategy, 1945-57*. Tez. Ottawa: Simon Fraser University.
- Şahinler, Merter (1979). *Türkiye'nin 1974 Kıbrıs Siyaseti*. İstanbul: Yeni Karar Matbaası.
- Slessor, John (1957). "British Defense Policy". *Foreign Affairs* 35 (4): 551-563.
- Stoddart, Kristan (2009). "British Nuclear Strategy during the Cold War". *The British Way in Cold Warfare: Intelligence, Diplomacy and the Bomb 1945-1975*. Haz. Matthew Grant. London: Continuum International Publishing Group. 15-31.
- Varnava, Andrekos (2010). "Reinterpreting Macmillan's Cyprus Policy, 1957-1960". *The Cyprus Review* 22 (1): 79-106.
- Verrier, Anthony (1964). "Cyprus: Britain's Security Role". *The World Today* 20 (3): 131-137.
- Woodhouse, C. M. (1955). "Cyprus and the Middle Eastern Crisis". *International Journal* 11 (1): 1-15.

Cyprus in the British Security and Foreign Policy (1945-1974)

Cihat Göktepe*

Tuba Ünlü Bilgiç**

Abstract

British policy towards Cyprus has strategic, political, economic, and even socio-psychological components. All these components have been shaped by conditions at the national, regional and international levels. Against this backdrop, Britain's Cyprus policy has displayed periodical changes in line with the former's foreign/security policy and defense doctrine. For a certain period, Cyprus had been deemed militarily and politically indispensable for England in order to maintain its 'Great Power' status in the Middle East. However, post-Suez Crisis conditions eliminated the necessity to have the full sovereignty over the whole island and hence paved the way for Cyprus' independence. After 1960, Britain's Cyprus policy has been shaped by its relations with and the balance of power among the other two guarantor powers and the new hegemon of the Middle East, the U.S.

Keywords

Britain, Cyprus, British foreign policy, British security policy, 1963 crisis, 1974 crisis

* Prof. Dr., Antalya International University, Department of International Relations – Antalya / Turkey
cihat.goktepe@antalya.edu.tr

** Assist. Prof. Dr., Middle East Technical University, Department of International Relations – Ankara / Turkey
utuba@metu.edu.tr

Кипр во внешней политике безопасности Великобритании (1945-1974)

Джихат Гоктепе*

Туба Юнлю Билгич**

Аннотация

Британская политика относительно Кипра состоит из множества различных стратегических, политических, экономических и даже социально-психологических элементов. Эти элементы сформировались под влиянием национальных, региональных и международных интересов. В рамках этого, английская политика относительно Кипра периодически менялась параллельно внешней политике, доктрине безопасности и обороны страны. В определенный период в контексте мер по сохранению влияния на Ближнем Востоке как «державной страны» Кипр считался неотъемлемой частью военной и политической силы Англии. Однако последствия Суэцкого кризиса устранили необходимость сохранения полного контроля над островом, тем самым открыв путь к независимости островного государства. В период после 1960 года киприотская политика развивалась на основе общих интересов и баланса сил с двумя другими государствами-гарантами и новой наиболее влиятельной региональной державой США.

Ключевые слова

Великобритания, Кипр, Британская внешняя политика, Британская политика безопасности, кризис 1963 года, кризис 1974 года

* Профессор доктор, Международный Анталийский университет кафедра международных отношений – Анталья/Турция

cihat.goktepe@antalya.edu.tr

** и.о.доцента доктор, Ближневосточный технический университет кафедра международных отношений – Анкара/Турция
utuba@metu.edu.tr